Németh István
Fajpolitika és népirtás

A nemzetiszocializmus – programja valamennyi ellentmondásával együtt – több konkrét célt tűzött maga elé. Ezek főleg a demokrácia és a szervezett munkásmozgalom szétzúzására, majd a „zsidókérdés megoldására" és a „cigánycsapás" leküzdésére, s végül Európa nemzetiszocialista elveken történő újjárendezésére irányult. E programban a fajelmélet központi helyet foglalt el. Az antiszemitizmussal és az antikommunizmussal együtt kezdettől fogva meghatározó mozgósítási- és igazolási ideológiaként szolgált.

Ellenségkép-hagyományok

A nemzetiszocialisták a történelem során felbukkant ellenségképek sorát gyúrták össze egységes ideológiává. Az egyik ilyen a kereszténység antijudaista hagyománya volt: a keresztények már korán megalkották az „Isten gyilkosának" képét, azt a vetületet, amellyel a Megváltó halálának vétkét a zsidókra hárították, megteremtve a vallásilag motivált zsidógyűlölet gyökereit. Amikor a kereszténység végleg levált a zsidóságról és a Római Birodalom államvallásává lett, megalkották a zsidók örök szolgaságáról szóló tant, miszerint a „bűnös", nem áttért zsidók átkozottak maradnak „Isten meggyilkolásáért". A zsidókat azonban nem akarták elpusztítani, hanem megtűrték őket, hogy a kereszténység igazságának és győzelmének örök tanúi legyenek.

A császárság és a pápaság középkori hatalmi harca, a keresztes hadjáratok és eretnekháborúk, a városok és a pénzgazdaság kialakulása során azonban a zsidók elveszítették azon privilégiumaikat, amelyeket a nemes uralkodók számukra, mint nélkülözhetetlen kereskedőknek nyújtottak. A távolsági kereskedelemből kiszorítva, a sokak által megvetett és lenézett pénz- és zálogüzletben találták meg új gazdasági egzisztenciájukat. A zsidó uzsorás figurája jelképpé lett. A zsidógyűlölet pogromokban tetőzött. A megtérítés vagy az elűzetés túlélési lehetőséget kínált. A deklasszált zsidó közösségeket elűzték Nyugat- és Közép-Európából. A kiátkozás és elátkozás a középkor végén érte el csúcspontját. A felvilágosulatlan és babonás lakosság tudatában a zsidó idegen, titokzatos és ijesztő alakként jelent meg, akinek érintése szerencsétlenséget és halált hozott. A zsidókat ördögnek és boszorkánynak, mágusnak és méregkeverőnek, Antikrisztusnak nyilvánították, akiknek végső célja a keresztény társadalom szétrombolása. Az összeesküvés-elméletnek hagyományt teremtettek és még a 20. században is hatékony propaganda-fegyvernek bizonyult. Mindez visszatükröződött a *Cion bölcseinek jegyzőkönyve* hamisításában. A felvilágosodás és emancipáció, a szekularizáció és az iparosítás korszakában a középkori szimbolizálódások jól beleillettek az átalakulóban lévő elképzelésekbe.

A faji fanatikusok már a nemzetiszocialisták 1933. évi hatalomra jutása előtt terjesztették a népirtásra vonatkozó nézeteiket. A modern antiszemitizmus a 19.

század második felében alakult ki, amely a zsidóságot azonosította a liberalizmussal vagy a szociáldemokráciával, a marxizmussal vagy kapitalizmussal, a szabadkőművességgel vagy a pacifizmussal. A kialakulóban lévő polgári társadalom konfliktusait a „zsidókra" fogták. Az antiszemitizmus a modernitással szembeszegülő áramlatok közös nevezője lett. Szalonképessé vált és a lakosság széles köreiben elterjedt, amelyet egy másik történelmi körülmény is segített. Számos emancipálódási eseményt követően a zsidók a vilmosi Németországban és a Habsburg császárságban teljes állampolgári egyenlőséget kaptak, arra számítva, hogy feladják „időszerűtlen" hagyományaikat és „terhes" sajátosságaikat, s németként vagy osztrákként betagolódnak az új, homogén nemzeti államba. A modern antiszemitizmus meg akarta fordítani az emancipáció folyamatát, de célkitűzése különbözött középkori előfutáraitól: a zsidó lakossági csoport újólagos kiközösítése már a társadalmi integráció és az asszimiláció útjára lépettek ellen irányult. Döntő volt azonban, hogy gyorsan szövetséget talált a feltörekvő faji nézetekkel, amely a zsidóság ellenfeleinek a szociáldarwinista elképzelések formájában „tudományos" színezetet kapott, s „megdönthetetlen" bizonyítékokkal szolgált, hogy a zsidók „más fajúak", „alsóbbrendűek" és „rombolók", s így asszimilálhatatlannak tartották.

Az emberiség kategorizálása során a zsidókat a legalsó fokra állították, „élősködőknek" s a „néptest rombolóinak" kiáltották ki. Népszerűnek bizonyult „A zsidók a mi szerencsétlenségünk" jelszó. Már a 19. század végén megjelent a „zsidókérdés megoldása", a társadalmat egyfajta „tiszta döntésként" „németre" és „zsidóra" tagolva. Már akkor gyakran emlegették Németország „zsidótlanításának", vagy a „zsidó faj megsemmisítésének" szükségességét. E felhívások és jóslatok olyan társadalomban hangzottak el, amely ugyan felvetette a „zsidókérdést", de eközben még megoldási modelleket kínált, amelyek a zsidó egzisztenciák feladásától a zsidó befolyás visszaszorításán és a társadalomból való kikapcsolásukon keresztül a Németországból való elűzetésükig terjedt, vagy másként fogalmazva asszimilációt, kiközösítést és elűzetést céloztak meg. Történelmi tapasztalatok és emberi képzelőerő azonban akkor még ellene szólt a zsidók legyilkolásának.

A nemzetiszocialista ellenségképek ebből az örökségből keletkeztek, s a zsidó-bolsevista világellenség mítoszában tetőztek, amely 1918 óta az árja, értsd: német „felsőbbrendű faj" elleni harcra szövetkezett. A nemzetiszocialista hatalomátvétellel az antiszemitizmus és a fajgyűlölet alapvető minőségi változáson ment keresztül. A császárságtól és a weimari köztársaságtól eltérően 1933 után állami doktrína lett. Egyidejűleg viszonylag addig jelentéktelen tudományágak (fajhigiénia, fajnemesítés) a rendszernek legitimációt és recepteket szállítottak az új, homogén német népközösségről szóló eszmékhez és célkitűzésekhez, amelyben nem jutott hely a „közösségtől idegenek" számára. A „nép- és birodalom ellenségei" kategóriába került valamennyi tényleges vagy vélt ellenség. A politikai ellenzék mellett közéjük sorolták elsősorban a zsidókat és a cigányokat, az „aszociálisokat" és a homoszexuálisokat, később a szovjet hadifoglyokat, a kényszermunkások bizonyos csoportjait és más „idegen népiségű" csoportokat. A nemkívánatosakhoz tartoztak a testi fogyatékosok is; őket kísérleti alanyként, a faji ideológia első áldozataiként végeztek ki a T4-akció keretében.

Hitler zsidó-, keresztény- és bolsevizmusellenessége

Hitler zsidó-, keresztény- és bolsevizmusellenessége – úgy tűnik – közös tőről eredt. Hitler idealizálta az antik világot kultúrájáért, szépségéért, derűjéért, könnyedségéért és hódításaiért. Rajongott a nagy uralkodókért, a híres hadvezérekért, a grandiózus diadalmenetekért és cirkuszi mutatványokért; a társadalom felépítéséért, a tömegek kezeléséért; a korabeli remek templomokért, a köz- és magánépületekért és azok méreteiért; a kiváló utakért, amelyeken a római légiók gyorsan tudtak közlekedni, a műszaki megoldásokért, az idegen népek rabszolgasorsba taszításáért, stb.

Hatalomra jutása után ezeket igyekezett megvalósítani a náci ünnepségekben, seregszemlékben, s egyéb külsőségekben, Linz és Berlin városképének tervezett átépítésében. Az antik világ iránti csodálata és imádata élete végéig megmaradt, s főként asztali monológjaiban jelentkezett szemléletesen. E monológok a legszűkebb körben hangzottak el, ahol egyáltalán nem kellett fékeznie magát; sőt az is kétséges, tudta-e egyáltalán, hogy ezeket Bormann utasítására lejegyezték.

A monológoknak köszönhetően teljesebb kép bontakozik ki Hitler cselekedeteinek mozgatórugóiról. Rendkívüli gyűlölet vezette a politikai ellenfelek, a társadalmi és faji csoportok ellen. Ezek gyökerét megvizsgálva az antik világ letűnése, s így a világ történelmének más mederbe terelése miatti dühe is hozzájárult, hogy gyűlölettel viseltetett a zsidósággal, a kereszténységgel és a bolsevizmussal szemben. Úgy vélte: a kereszténység a bolsevizmus előfutára volt azáltal, hogy a zsidókból lett keresztények a rabszolgák tömegeit mobilizálták az állam aláásására. Az antik időkben a vallás sokkal toleránsabb volt – vélekedett –, mint napjainkban, s ebben is példaképet látott: „Az ókori államoknak isteneik voltak és szolgálták is ezeket az isteneket; az isten szolgái az állam embereiként funkcionáltak, hiszen az istenek a városok és az állam védelmezői voltak. Ezekben az istenekben a nép által megtestesített erőt imádták […] A rómaiak bárkihez imádkozhattak, sőt egy helyet a templomban szabadon hagytak az ismeretlen isten számára.”

Szerinte Róma több száz éves kapcsolata révén megtanulta becsülni a germánokat, s a germán vér az ottani vezető réteget frissítette. A Római Birodalom felbomlása a kereszténységnek köszönhető, amely ezer évvel késleltette a germán világ felvirágzását. A németség nagyjából csak a 18. században érte el azt a színvonalat, ahol a rómaiak a kereszténység megjelenésekor álltak.

Rómában, ahol a vezető réteg elzárkózott az új, keresztény tanok elől, s ahol a zsidókat megvetették, az őskeresztényeknek sikerült forradalmasítani a város csőcselékét, s a gyökértelen emberek milliós tömegét. A kereszténység csak a germán szellemnek köszönhetően veszítette el nyíltan bolsevista jellegét; ám most, az elhalóban lévő kereszténység idején a zsidók ismét az őskereszténységet, a bolsevizmust veszik elő.

Hitt a Teremtőben, hiszen beszédeit többször is fohásszal zárta, ugyanakkor sajátos elképzelései, rögeszméi voltak a Biblia tanításait illetően. Többször hangoztatta, hogy Jézus biztosan nem volt zsidó, mert különben nem szolgáltatták volna ki a római törvényszéknek. Galliában sok római legionárius utód (gall) élt, s Jézus közülük való volt. Lehetségesnek tartotta, hogy az anyja viszont zsidó volt. Szerinte Jézus korának pusztító materializmusa és így a zsidók ellen harcolt. A bűnbankot Hitler egyértelműen

Pál apostolban (a ravasz zsidóban), a keresztény egyház megalapítójában látta, aki lényegében a kommunizmust hirdette („Saulusból Paulus, Mordehájból Karl Marx lett”).

Az embert a másvilággal kecsegtető vallást szembeállította az élhető élettel. Ezáltal erősödik a nemzetiszocializmus, amely soha nem másolhat vallási kultuszt. A nemzetiszocializmusnak az értelem kultuszán kell alapulnia, amely erősebb lesz minden vallásnál. Elsősorban a Római Birodalmat forradalmasító, aláásó, majd megdöntő zsidóságot akarta kiirtani, de a kereszténységre nézve sem engedhette meg rendszerellenes egyház létrejöttét, ezért 1933. július 20-án konkordátumot kötött a Vatikánnal.

Tudta, hogy amíg a háborút nem nyerik meg, el kell tűrnie az egyházakat, a papokat, a hívőket, a hívő katonatiszteket, állami funkcionáriusokat – mindenkit, aki vallásos. A háború megnyerésével azonban megváltozna a helyzet. A végső megoldást, az igazi Endlösungot nem a zsidók, hanem a keresztények kiirtása szolgáltatta volna, amelynek a gázkamrák talán csak előfutárként szolgáltak.

Az igazi vérengzés s a hatalmas méretű tömegmészárlások csak Hitler katonai győzelmével kezdődtek volna. Mivel a zsidó „szellem” hatott a kereszténységre, az „északi fajnak” a „zsidókérdés” megoldása után még nehéz harcokat kell megvívnia. A katonai „végső győzelmet” szándéka szerint példátlan kulturális forradalomnak kellett volna követnie, hogy kijavítsa a majdnem kétezer évvel korábban megindult hibás történelmi folyamatot. A keresztény formát öltött zsidó szellem állítólag ekkor fogott hozzá Európa meghódításához, hogy eltörje az árja népek gerincét azzal, hogy leszoktatta őket a felsőbbrendűségről s kötelezővé tette számukra a „Ne ölj!” fajidegen zsidó parancsolatát.

Kiközösítés, üldözés, „végső megoldás”

Az antiszemitizmus a hagyományos keresztény-rendi antijudaizmusból, a népi nacionalizmusból, a konzervatív és visszafelé forduló modernitásellenességből, a polgári társadalom mély identitásválságából, idegengyűlöletből és szociális irigységből táplálkozott, amely válságos időkben saját sikertelensége miatt bűnbakot keresett.

1933 után, a demokrácia és a szervezett munkásmozgalom szétzúzását követően Németországban céltudatosan hozzáfogtak a „zsidókérdés megoldásához”. Az 500 000 főnyi német zsidóságot (a lakosság 0,8%-a) „nemkívánatosnak” nyilvánították, jóllehet az első világháborúban 120 000 zsidó származású katona esett el a német hadsereg tagjaként. 1938-tól a bekebelezett osztrák és csehszlovák területek zsidóságának létét és túlélési terét is törvényekkel, szórványosan szervezett népharag és a kényszerítés egyéb eszközeivel folyamatosan korlátozták. A gazdaságból és a társadalomból való kiszorításuk a második világháború kezdetéig elhúzódott. A német antiszemiták a dúsgazdag és híres zsidókra, valamint az 1918–1919-es forradalmakban szerepet játszó zsidó származásúakra hivatkozva uszítottak Németországban is. (Az orvosok 31, a jogászok 16%-a volt zsidó. A magánbankok 20, a filmipar 70%-a, a nagyáruházak négyötöde volt zsidó kézben.)

A rendszer első hivatalos antiszemita akciója a zsidó üzletek ellen 1933. április 1-i egynapos bojkottja volt, amelyet a „bel- és külföldi zsidóság bojkott- és hecckampányára adott válasznak” állítottak be. Az NSDAP felhívásából kitűnt, milyen irányban várhatók a további zsidóellenes intézkedések: a zsidó származású diákok arányának korlátozása a felsőfokú tanintézetekben és bizonyos szakmákban, elsősorban az orvosok és a jogászok körében. Az április 7-i első törvénnyel nyugdíjazták a zsidó származású tisztviselőket; Hindenburg tiltakozására a „nemzeti” érzelműekkel, elsősorban az első világháborúban katonai szolgálatot teljesítőkkel még kivételt tettek.

1935. szeptember 15-én a Nürnbergbe rendelt Reichstag törvényt hozott „a német vér és a német becsület védelmére”, amely megtiltotta a házasságkötést a „zsidó, valamint német állampolgárságú, vagy némettel rokon vérű személyek között”, illetve „a házasságon kívüli érintkezést zsidó és német állampolgárságú vagy némettel rokon vérű személyek között”. Zsidók nem foglalkoztathattak háztartásukban 45 évnél fiatalabb német állampolgárságú, vagy némettel rokon vérű nőket. Zsidók nem vonhatták fel a birodalmi és nemzeti zászlót, s nem viselhették a birodalmi színeket. A törvény megszegőit fegyházzal, börtönnel és pénzbüntetéssel fenyegették meg. A „birodalmi állampolgárságról” rendelkező másik törvény pedig két kategóriát állított fel: a zsidókat az alacsonyabb állampolgár (Staatsangehöriger) kategóriába sorolta, akik a birodalom védelme alatt állnak. Birodalmi polgár (Reichsbürger) azonban „csak német, és némettel rokon állampolgár lehet, aki magatartásával bizonyítja, hogy óhajtja és alkalmas a német nép és birodalom hűséges szolgálatára”. A törvény értelmében a politikai jogok egyedüli birtokosa a birodalmi polgár lett.

Mivel a rendeletek végrehajtása zavart okozott, 1935. november 14-én kimondták, ki a zsidó: aki legalább három tisztán zsidó nagyszülőtől származik; zsidó „keverék”, aki legalább két tisztán zsidó nagyszülőtől származik, s a törvény kibocsátásakor zsidó vallásközösséghez tartozik, vagy a törvény kibocsátásakor zsidóval házasságban él. Így megalkották az „árja”, a „tiszta zsidó”, az „1. fokú keverék” és a „2. fokú keverék” kategóriákat. Ugyanekkor elbocsátották az állami szolgálatból az összes zsidó származású tisztviselőt.

Az 1936. évi berlini olimpia idején a nemzetközi figyelem miatt korlátozták a zsidóellenes törvények és rendeletek kibocsátását. A Harmadik Birodalom összesen 2000 zsidóellenes intézkedéséből 1936–1937-ben ezért csak kb. 150 jelent meg. Schacht gazdasági miniszter lemondatása után – aki gazdaságilag károsnak tekintette a „faji kritériumok” alkalmazását a gazdaságban – 1938-tól ismét élesebb zsidóellenes kurzus kezdődött. Az ez évben hozott kb. 300 rendelet zöme a zsidóknak a gazdasági életből való kiszorítására irányult a négyéves tervet felügyelő Göring vezetésével.

A párizsi német követség tanácsosának meggyilkolása (a merénylő egy 17 éves fiú volt, akinek a szülei a birodalomból kiutasított azon 17 000 lengyel zsidó közé tartoztak, akiket Lengyelország nem fogadott be, s a hidegben, a szabad ég alatt, a senki földjén hányódtak) jó ürügyet teremtett a céltudatosabb zsidóellenes intézkedéseknek. Az 1938. november 9–10-i, Goebbels vezette kísérteties pogrom a megszépítő „birodalmi kristályéjszaka” néven vonult be a krónikákba, amelynek során 91 személyt megöltek, többeket a nyílt utcán. Zsinagógákat és zsidó üzleteket gyújtottak fel, családokat bántalmaztak, s összesen 30 000 zsidót hurcoltak koncentrációs táborba. Az akciót a „német nép spontán bosszújának” állították be.

A „birodalmi kristályéjszakával” új szakasz kezdődött a náci faji politikában: felerősödött a zsidók szisztematikus gazdasági kizsákmányolása és kiszorításuk a gazdaságból. Már 1938 áprilisa után bejelentés köteles volt az 5000 márka feletti vagyon, a pogrom után azonban 1,12 milliárd márka „megbocsátási teljesítést” szabtak ki rájuk, amelyet 1940-ig vagyonadóként hajtottak be, miközben az állam a biztosítási összegeket lefoglalta. Az intézkedések zsidó családok ezrei számára gazdasági csődöt és egzisztenciájuk elvesztését jelentették.

Ebben az első szakaszban (1933–1938) a hivatalos zsidó-politika még a hagyományos antiszemitizmus kereti között maradt. A nemzetiszocialisták abban reménykedtek, hogy elűzésükkel megoldják a „zsidókérdést”. Az 1941. őszi emigrációs tilalomig 270–300 000 zsidónak sikerült biztonságba jutnia. A többiek Németországban maradtak, joguktól és vagyonuktól megfosztva, családtagjaiktól elszakítva, zsidó házakban összezsufolva s kényszermunkára kötelezve. A német társadalomnak terhesnek ítélt kisebbséget a „végső megoldás” keretében Keletre hurcolták.

A Hitler hatalomra jutása után megalakult zsidó érdekképviseletnek 1939 júliusában már negyedszer kellett nevet változtatni; új neve A németországi zsidók birodalmi egyesülése lett. A Leo Baecks vezette szervezet szociális gondozással, kulturális kérdésekkel és a kivándorlás koordinálásával foglalkozott. Mióta a zsidó gyermekek nem látogathatták a „német” iskolákat, a birodalmi egyesület az 1942-ig megtűrt zsidó iskolaügyet is felkarolta. Így a kirekesztés a már asszimilálódott zsidók esetében ismételt elkülönülést és sajátos zsidó polgári műveltséget eredményezett.

1938. november 9-e után német részről felmondták az ún. Haavara-egyezményt, amelynek alapján főleg 1934–1935-ben 30 000 zsidó vándorolt ki Palesztinába. 1939 elején a birodalmi belügyminisztériumban külön központot hoztak létre a zsidók kivándorlásának intézésére. Adolf Eichmann ausztriai gyakorlatát követve növelték a zsidók gazdasági kifosztását. A Németországot elhagyni szándékozó tehetős zsidóknak egyesületükön keresztül ún. kivándorlási-illetéket kellett fizetniük. Az 1941. október 23-i kivándorlási tilalomig kereken 300 000 zsidó hagyta el Németországot.

A zsidóüldözés 1939 és 1941 közötti második szakasza átmenetet jelzett a népek legyilkolásához. A háború kitörése után a németországi zsidók elűzése rövidesen kaotikussá vált. Lengyelország megtámadása után rövidesen megkezdődtek az első deportálások a „Cseh-Morva Protektorátusból” és Ausztriából Lengyelországba. 1939–1940 telén megindultak a tömeges deportálások az újonnan létrehozott „Wartheland birodalmi Gau”-ból a főkormányzóságba; a „régi birodalomból” az első transzportot a Lublinba szállított stettini zsidók alkották. A terrornak hozzávetőlegesen 160–195 000 német zsidó esett áldozatul, 15 000-en a „keverékházasságok” partnereként, 6000-en a keleti táborokban (többségük Theresienstadtban). A náci időket mindössze néhány ezren élték túl az illegalitásban.

A náci vezetők átmenetileg a „zsidókérdés területi megoldását” mérlegelték. Szakértőik „zsidó rezervátumok” terveit fontolgatták Kelet-Európában, Madagaszkáron és más távoli helyeken. A külügyminisztérium és a Biztonsági Főhivatal (RSHA) 1940 júniusában kezdett foglalkozni az ún. Madagaszkár-tervvel, amely szerint négymillió zsidót Európa „zsidómentesítése” érdekében a francia trópusi gyarmatra telepítenének. A szigetet Franciaország mandátumként átadná Németországnak. A zsidók egy kijelölt területen, az SS-nek alárendelt rendőri kormányzó közigazgatása

alatt „agrártevékenységet” folytatnának. Azonban a háború menete és a Szovjetunió megtámadása módosította az elképzelést; helyette a zsidókat az elfoglalt területekre deportálták, s ott semmisítették meg.

A Szovjetunió megtámadása után az SS és a rendőrség négy, egyenként 500–1000 fős bevetési csoportja „front mögött” haladva, a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő hatalmas területet fésülte át, hogy az elfoglalt területeken kiirtsa a zsidókat, cigányokat és a politikai megbízottakat. Az A csoport a balti térségben, a B csoport Fehér-Oroszországban, a C és a D csoport Ukrajnában és Dél-Oroszországban tevékenykedett. Tömeges kivégzéseiknek és pogromjaiknak becslések szerint több mint félmillió személy esett áldozatul.

A nemzetiszocialista Németországban a betegek államilag folytatott meggyilkolása terjedt el. Az örökletes betegségben szenvedők utódlásának megakadályozására hozzávetőlegesen 375 000 németet kényszersterilizáltak. Szintén a „faj tisztántartását” szolgálták a „vér, az egészség, a házasság és a család védelmére” kibocsátott törvények. 1939-től a gyógy- és gondozó intézetek lakóit gyilkolták az eutanázia-program keretében, előbb gyermekeket, majd felnőtteket, szellemi fogyatékosokat, testi fogyatékosokat és más „nemkívánatos” csoportokat, összesen 190 000 személyt. A megszállt Lengyelországban az első „völkisch határrendezés” (Flurbereinigung) során az SD és az SS kommandói a lengyel vezető réteg és értelmiség, valamint a zsidók elpusztítására specializálódtak. Megkezdődött a sintik és romák tervszerű deportálása Lengyelországba. A faji politika destruktív dinamikája gyorsan elérte azt a pontot, amikor kimerültek a kiközösítési- és elnyomó intézkedések korábbi formái. A kaotikus elűzési- és áttelepítési akciók mérete és formái, a terror az újonnan felállított gettókban és munkatáborokban, a náci vezetők kompetenciavitái és profitéhsége a népek legyilkolásának irányába mutatott. Az európai zsidók és cigányok megsemmisítésének elrendeléséhez nem volt szükség írásos „Führer-parancsra” – elegendő volt a Führer kívánsága, illetve óhaja.

A Szovjetunió megtámadásának előestéjén, 1941-ben kirajzolódott a „végső megoldás” mindent átfogó programja, amelyet a harmadik szakaszban (1941–1945) nagy titoktartás közepette igyekeztek megvalósítani. Ezen utolsó és döntő szakasz intézkedései nem improvizált lépések voltak, s nem csak 1942 elején kezdődtek, hanem a népek legyilkolásának világos, következetes stratégiáját követték.

A biztonsági rendőrség (Sipo) és az SS biztonsági szolgálatának (SD) bevetési csoportjai, a rendfenntartó rendőrség rendőrzászlóaljai és a Waffen-SS brigádjai 1941 nyarán pontos utasításokkal rendelkeztek a keleti előrenyomulás során. Rögzítették „különleges feladataikat” és az elsőként likvidálandó célcsoportokat. A népirtást zsidó férfiak és kommunista funkcionáriusok agyonlövésével kezdték. Őket augusztusban a zsidó nők követték. Szeptemberben utolsó, „logikus” lépésként a gyermekekre került sor. A zsidó bölcsek és „mihaszna evők” létét a nemzetiszocialista ideológia irányvonalai tagadták. 1941 őszén kiadták a cigányok likvidálásának parancsát. Az időbeli és regionális eltérések ellenére ez a sorrend alkotta az alapmintát. Ezt az eljárást nem csak azért választották, hogy az áldozatokat megfosszák a túlélés vagy az ellenállás kilátásától, hanem azért is, mert ez volt a legjobb módszer, hogy a gyilkosokban bizalom alakuljon ki a likvidálás gyakorlata iránt. A kezdetben az SS és a rendőrség által alkalmazott módszer nem bizonyult elegendőnek, hogy a Szovjetunió

elfoglalt területein valamennyi zsidót, kommunista funkcionáriust és cigányt legyilkoljanak. A gyors előrenyomulás és az agyonlövések gyakorlata korlátozta a gyilkolási lehetőségeket, s csupán az öldöklés első hullámát jelentették. Előkészítették a hatékonyabb megsemmisítési eljárásokat, amely előbb a mozgó gáz-kocsival, majd a helyhez kötött elgázosítási berendezésekkel (gázkamrák) folytatódott.

A gyilkolási eljárások időbeni menetét földrajzi, demográfiai és éghajlati tényezők alakították. Elsőbbséget kaptak még gazdasági érdekek is. Többnyire a német hadigazdaság igényeire hivatkozva a nemzetiszocialista szolgálati helyek még a zsidók gettóba zárására és kényszermunkásként történő felhasználásukra törekedtek. Még meghagyták családjaikat, azzal számolva, hogy ez az engedmény növeli munkaerkölcsüket és a termelékenységet. 1941 őszén Németországban bevezették a zsidó-csillag viselését. A nyilvános megbélyegzés a tervszerű deportálások kezdetét jelezte.

1942. január 20-án Heydrich vezetésével a berlini Wannsee-konferencián koordinálták a „zsidókérdés végleges rendezését". Megvitatták a likvidálási gyakorlat addigi tapasztalatait és eredményeit. A különböző reszortok képviselői gyorsan egyetértettek az Európa „zsidótlanítására" hozandó intézkedésekben.

A konferencia idején már megsemmisítő táborrá átalakított Chelmno/Kulmhofban speciális szigetelésű gáz-kocsik működtek, amelyek kipufogó-gázát visszavezették a raktérben összezsúfolt emberek közé. Ily módon 1941 decembere és 1942 decembere között a 2–3 itt állomásozó teherautó legalább 152 000 embert gyilkolt meg. A módszert a „T4 akció" keretében először 1940 nyarán Warthelandban 1559 szellemi- és testi fogyatékos meggyilkolására alkalmazták; akkor még palackból szénmonoxidot engedtek a 40 személy közé. A kipufogógázzal történő gyilkolást 1941 novemberében Poltavában, decemberben pedig Harkovban alkalmazták először, s 1942-től már mindegyik bevetési csoport rendelkezett gáz-kocsival.

A Szovjetunió megszállt területein, valamint Délkelet-Európa egyes részein a tömeges agyonlövések jelentették a meghatározó öldöklést. Az SS, a rendőrség és a Wehrmacht egységei hozzávetőlegesen 1,25 millió zsidót likvidáltak. Zsidók tömegei haltak meg a koncentrációs táborokban, a gettókban és a deportálás során. A bántalmazások, járványok, kimerülés és alultápláltság következtében elhunytak száma meghaladta az egymilliót. Kereken 700 000 zsidót pusztítottak el a gáz-kocsikban. Közép- és Nyugat-Európa zsidóit keleti megsemmisítő táborokba deportálták. Az iparszerű tömeges elgázosítás során Auschwitzban 3–4, s a többi megsemmisítő táborban (Belzec, Sobibór, Treblinka, Chelmno, Majdanek) további 2 millió szlávot és zsidót gyilkoltak meg iparszerű módszerekkel.

A munkára alkalmasokat barakk-táborokban helyezték el és a „munka általi megsemmisítésre" ítélték. A náci uralom utolsó szakaszában – a náci faji ideológiával ellentétben – Keletről Nyugatra szállították, a szinte „zsidómentes" Németországba, de a kimerítő tábori élet után csak kevesen élték túl a halálmeneteket és 1945. tavaszi felszabadulásukat.

1941 őszétől a németországi zsidók kiközösítése is élesebb formákat öltött. 1941 szeptemberétől – a főkormányzóság után – a birodalomban is bevezették a megkülönböztető sárga csillag viselését. A csillag viselője szinte semmire sem volt

jogosult. Berlinben csak 6 és 17 óra között léphettek az utcára, hogy megvásárolják azt a kevés dolgot, amit még élelmiszerjegyükre kaptak. Nem látogathatták a színházakat, mozikat és könyvtárakat, parkokat és nyilvános helyeket. Nem fizethettek elő és nem vásárolhattak újságot, nem tarthattak autót, kerékpárt, s általában a nyilvános közlekedési eszközök használatát is megtiltották számukra. Nem vágathattak hajat a fodrásznál, nem használhatták a mosodákat, kikapcsolták telefonjukat, s nem használhatták a nyilvános telefonfülkéket sem. A hadiiparban a legnehezebb munkát végeztették velük, vagy mindenesként használták őket. Lakhelyüket nem változtathatták, lakásajtajukra Dávid-csillagot kellett festeni, s este 8 és reggel 5 óra között pedig kijárási tilalom volt érvényben számukra. Nem lehetett rádiójuk, elektromos készülékeiket, fényképezőgépeiket, s végül gyapjú- és szőrmeruháikat be kellett szolgáltatniuk 1941 végén még csak a deportálandókat és a kényszermunkára kötelezetteket jelölték ki, 1943. április 30-án azonban valamennyi német zsidót megfosztottak állampolgárságától. A rendőri önkénynek kiszolgáltatottak minden megmaradt vagyona az államra szállt. A Theresienstadt-i „mintagettóba" 1942. január után „átköltöztetett" ismert és idős zsidók vagyonát „otthonvásárlási szerződéssel" szerezték meg. Az észak-csehországi tábor tízezrek számára átmeneti állomás volt a megsemmisítés felé. Ezrek haltak meg a járványokban és az alultápláltság következtében. A Nemzetközi Vöröskereszt bizottságát is sikerült megtéveszteni: Theresienstadtot a náci zsidópolitika humánus bizonyítékának látták, megnyugtatva a még Németországban élő zsidókat. A rendszer a látszat-idillt is belföldi propagandacélra használta fel; a zsidók üldözése és kiközösítése ugyan nyilvános volt, de az utolsó aktust a lehető legnagyobb titoktartás övezte. Hiszen a náci vezetés legfanatikusabb zsidógyűlölői is tudatában voltak annak, hogy ahhoz nem kapják meg a lakosság széles rétegeinek hozzájárulását.

A holocaust nem váratlanul kezdődött, hanem fokozatosan alakult ki a náci rendszer bürokratikus- és pártszerveinek korántsem egységes, sőt részben ellentmondásos zsidópolitikájából. A „végső megoldásnak" hozzávetőlegesen 6 millió zsidó, s több mint 250 000 sinti és roma esett áldozatul. A jelenlegi, becsült adatok alapján az SS-nek dolgozó, s annak pénzügyi és gazdasági bázisát megteremtő koncentrációs táborokban (Sachsenhausen, Belsen, Oranienburg, Buchenwald, Theresienstadt, Flossenbürg, Mauthausen, stb.) szintén nagyszámú európai pusztult el a kivégzések, alultápláltság, betegség és öngyilkosság következtében. Az áldozatok között 2,7 millió lengyel, 2,1 millió szovjet, 550 000 magyar, 200 000 román, 160 000 német, 143 000 csehszlovák, 102 000 holland, 76 000 francia, 65 000 osztrák, 60 000 jugoszláv 59 000 görög és 28 000 belga zsidó volt.

A homoszexuálisok üldözése

Németországban 1871 óta büntetőjogilag – a törvénykönyv 175.§-a értelmében – üldözték a homoszexuálisokat, így a nemzetiszocializmus ilyen politikája nem számított egyedi jelenségnek. A nácik „a néptest tisztán tartása," „a nagycsalád tovább-szaporítása" s a „nemi gazdálkodás egyensúlya" jelszavaival, kiterjedt apparátussal folytatták a homoszexuálisok elleni politikát.

A weimari köztársaság éveiben vita folyt a homoszexualitás kriminalizálásának eltörléséről. A náci párt 1925-től kapcsolódott be a vitába, és a legkeményebb üldözést sürgette. Az NSDAP hivatalos lapja, a *Völkischer Beobachter* már 1930 augusztusában jelezte, mi történik a homoszexuálisokkal: „a zsidó lélek minden aljas ösztönét" egyesítő, „legocsmányabb előázsiai eltévelyedés kiutasítással és kötéllel megtorlandó bűncselekmény."

A homoszexualitás kérdését ekkor még az orvostudomány illetékességébe sorolták, amely túlnyomórészt szintén negatív és klisészerű megbélyegzésükhöz vezetett. A homoszexuálisok állítólagos alacsonyabb rendűségét és veszélyességét azzal indokolták, hogy képtelenek az utódnemzésre, fennáll a fiatalok „elcsábításának" lehetősége, klikkalkotási hajlamuk miatt pedig mindegyikben „potenciális ellenzékit" lehet gyanítani, s veszélyeztetik, illetve aláássák a „közerkölcsöt."

A nemzetiszocialista diktatúra alatt egyre átfogóbb népesedéspolitikai célú intézkedéseket hoztak. A rendszer megfigyeltette, letartóztatta, nyilvántartásba vette, büntetőjogilag üldözte és elkülönítette a homoszexuálisokat. Igyekezett átnevelni, kasztrálni, illetve eredménytelenség esetén megsemmisíteni őket. 1933 és 1935 között szétverték a weimari köztársaság szexuál-politikai reformmozgalmában aktívan közreműködő tudományos intézeteket és egyesületeket, az 1934. évi Röhm-ellenes akció nyomán elindították az első nagy kampányokat a homoszexuálisok ellen, erősödtek ellenük a rendőrség és a Gestapo akciói, s megváltoztatták a büntetőjogi rendelkezéseket. 1936 és 1939 között felállították az üldözésüket elősegítő adminisztratív szervezetet (A Homoszexualitás és Magzatelhajtás Elleni Harc Birodalmi Központja), és drasztikusan növekedett a 175. § alapján elítéltek száma, s ellenük nagy kampányt (az ún. kolostor-pereket) rendeztek. 1939 és 1945 között kiteljesedett ellenük a fizikai terror, formálisan is legalizálták koncentrációs táborba utalásukat. A „különösen súlyos esetekben" bevezették a halálbüntetést, s növekvő nyomást gyakoroltak a homoszexuális férfiakra, hogy „önként" kasztráltassák magukat. A nácik intézkedéseit azonban inkább a véletlenszerűség, s nem a hosszú távú, stratégiai gondolkodás jellemezte.

Himmler 1937 februárjában kifejezte félelmét, hogy a „női báj" hiánya homoszexualitáshoz vezethet a „férfiállamban". Mivel a nőket kizárták a „Harmadik Birodalom" hatalmi pozícióiból, szerintük e lépés a női homoszexualitás „társadalmi veszélytelenségével" járt. A náci állam szexuális vonatkozásban a nőnek a férfitól való „természetes" függéséből indult ki, s lehetőségeihez mérten megkísérelte ennek törvényi-intézményes rögzítését is.

Mindezek ellenére viták folytak a leszbikus nők általános kriminalizálásáról, s néhány jogász a 175. § nőkre való kiterjesztését sürgette, attól tartván, hogy a leszbikusok „megrontják" a heteroszexuális nőket. Végül az 1935. júniusi büntetőjog-szigorítás során feleslegesnek tekintették kriminalizálásukat, s a büntető törvénykönyv 175. §-át nem terjesztették ki a nőkre. A leszbikus nőket nem üldözték annyira, mint a homoszexuális férfiakat.

Szintik és romák a náci rendszerben

Az 1871. évi birodalomalapítással a szintik és romák a német állam szemében idegenek és nomádok lettek; kirekesztésük és diszkriminációjuk új szakaszba lépett. Sajátos üldözésük rövidesen az állami intézkedések részét alkotta. Bismarck birodalmi kancellárként 1886-ban a tartományok szinti- és romaellenes rendelkezéseinek egységesítését, illetve az összes külföldi roma kiutasítását javasolta, hogy „a szövetséges állam területe alaposan és tartósan megszabaduljon a csapástól."

1899-ben Bajorországban a biztonsági rendőrség számára létrehoztak egy cigányokra vonatkozó hírszolgálatot, amely népcsoportjuk összeírását és megfigyelését végezte. A „cigányközpontnak" minden modern segédeszköz rendelkezésére állt. A hivatal szinte érintetlenül vészelte át a rendszerváltozásokat a császárságból köztársaságba, illetve a „Harmadik Birodalomba." Amikor a központot 1938 októberében a Birodalmi Központ a cigány elemek leküzdésére (Reichszentrale zur Bekämpfung des Zigeunerwesens) néven a Birodalmi Bűnügyi Rendőrséghez csatolták, már közel 30 000 személy adatait tartalmazó nyilvántartással rendelkezett, amely megfelelt a korabeli szinti és roma népesség 80-90 százalékának.

1926. július 16-án Bajorországban gyorsított eljárással elfogadták a cigányok, csavargók és munkakerülők elleni törvényt, amely a cigány fajelméleti definícióját bevette az állami intézkedések sorába. A bajor törvény példaként szolgált a többi német tartomány és környező ország (pl. Csehszlovákia) számára. Az 1929-ben Hessenben elfogadott, „A cigány elemek leküzdéséről" szóló törvény végrehajtási utasítása már egyenesen „a cigányok elleni harccá" alakult; az indoklásból kitűnt, hogy egy viselkedés elleni harc személyek elleni harccá változott. Diszkriminálásuk azonban még nem tartalmazta későbbi, a fajelméleten alapuló megsemmisítésüket.

A nácik hatalomra jutása után megkezdődött a bőségesen rendelkezésre álló különleges törvények és rendeletek következetes végrehajtása. Már 1933. március közepén megjelent a „Tartományi megállapodás a cigányveszély elleni harcról", amely egységesítette a szintik és romák ellen tartományi rendeleteket, s érvényességüket az egész birodalomra kiterjesztette. Rövidesen felfedezték a cigányok elleni harc új eszközét, a táborokba történő internálásukat.

1936. július 16-án Berlinben és környékén a cigányveszély elleni harcról szóló körrendelet egy függelékére hivatkozva általános tartományi körözést tartottak, hogy a berlini nyári olimpiai játékok idejére cigánymentes várost produkáljanak. Egyre gyakoribbá vált a lakókocsi-telepek feloszlatása és a cigányok táborokba történő internálása. A cigánytáborok pedig rövidesen kényszermunka-teleppé alakultak.

1936-ban felállították a Robert Ritter vezette Fajhigiéniai Kutatóintézetet, amelynek munkatársai adatokat gyűjtöttek, s indokokat gyártottak a szintik és romák tervezett németországi és európai megsemmisítéséhez. 1941 elejéig kereken 20 000 cigányt és cigánykeveréket regisztráltak. A cigánykeverék definíciója szigorúbb volt, mint a zsidókeveréké. Valamely személy már akkor is cigánykeveréknek számított, ha tizenhat ükszülője közül kettőt cigányként soroltak be. A szintiket belföldi cigányokként jelölték.

Az 1939 májusában létesített ravensbrücki női koncentrációs tábort 1945 áprilisáig legalább 5000 szinti és roma nő járta meg, akik az aszociálisok fekete háromszögét hordták. Kezdetben elkülönített cigányblokkba kerültek, de létszámuk növekedésével

különböző blokkokba osztották be őket. A cigányok a zsidók mellett Ravensbrückben is a fogolyhierarchia legalján álltak, ami jelentősen csökkentette életben maradási esélyeiket. A teljes kimerülésig tartó munka a tábori mindennapok része volt. A késleltetett népirtás módszere, a sterilizálás valamennyi szinti és roma asszonyt, sőt gyermekeket is érintett. A sterilizálás során röntgen-besugárzással és a méhbe fecskendezett folyadékkal kísérleteztek.

A szintik és romák első deportálására Himmler parancsára 1940 májusában került sor, amikor 2500 szintit és romát – idegen fajúnak bélyegezve őket – zárt nemzetiségi csoportokban a megszállt lengyel Főkormányzóság területére deportáltak. A deportálás során a német tisztviselőknek le kellett foglalniuk a szintik és romák minden igazoló iratát, élelmiszer- és ruhajegyét, a talált pénzmennyiségből személyenként maximum 10 birodalmi márkát złotyra kellett váltaniuk, s a többit az ékszerekhez hasonlóan elkobozni. Valamennyi eddig még regisztrálatlan, hat évesnél idősebb szintiről és romáról ujjlenyomatot kellett venni, a 14 évesnél idősebbeket le kellett fényképezni. Bal alkarjukat tintával folyamatos számozással látták el, amely megegyezett a fénykép és a főlista sorszámával.

Himmler 1942. december 16-i parancsával a cigánykérdés végső megoldásáról rendelkezett. 1943 januárjában az összes szintit és romát keverékfokára való tekintet nélkül családonként az auschwitzi koncentrációs táborba (cigánytáborba) deportálták. Hátramaradó vagyonukat a bűnügyi rendőrség lefoglalta. Auschwitz-Birkenauban majdnem húszezrüket gyilkolták meg. 1944. augusztus 2–3-a éjszakán pedig felszámoltak a BIIe-szektort, a cigánytábort. Előzőleg a munkaképesnek minősített szintiket és romákat átszállították a buchenwaldi és ravensbrücki koncentrációs táborba. A munkaképtelen, csaknem 3000 ember pedig gázkamrában végezte.

Irodalom

Dokumentumok

Domarus, Max: *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Kommentiert von einem Zeitgenossen.* Süddeutscher Verlag, München 1965.

Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983.

Friedrichs, Arel (Hrsg.): *Die nationalsozialistische Revolution 1933.* Junker & Dünnhaupt Verlag, Berlin, 1935.

Friedrichs, Arel (Hrsg.): *Deutschlands Aufstieg zur Großmacht 1936.* Junker & Dünnhaupt Verlag, Berlin, 1939.

Goebbels, Joseph: *Napló.* Dunakönyv Kiadó, Budapest, 1994.

Grau, Günter: *Homoszexualitás a Harmadik Birodalomban. A diszkrimináció és az üldözés dokumentumai.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Hitler, Adolf: *Mein Kampf.* Zentralverlag der NSDAP. Franz Eher Nachf. GmbH, 1944.

Hofer, Walther (Hrsg.): *Der Nationalsozialismus. Dokumente 1933–1945.* Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1957.

Horváth Jenő – Hovanyecz László (szerk.): *Dokumentumok és szemelvények a nemzetközi munkásmozgalom történetének tanulmányozásához.* II. kötet. 1898–1945. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.
Hürten, Heinz (Hrsg.): *Weimarer Republik und Drittes Reich.* Philipp Reclam jun, Stuttgart, 1995.
Kühnl, Reinhard: *Der deutsche Faschismus in Quellen und Dokumenten.* Pahl-Rugenstein, Köln, 1978.
Németh István: *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe.* ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 2001.
Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918–1945. II. kötet. A „Harmadik Birodalom" 1933–1945*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007.
Ránki György (szerk.): *Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal I–II. kötet.* Magvető, Budapest, 1983.
Sipos Péter: *Adattár a II. világháború történetéhez.* História–MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1994.
Stoecker, Helmuth (Hrsg.): *Handbuch der Verträge 1871–1964.* VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1968.
Schumann, Wolfgang (Hrsg.): *Griff nach Südosteuropa.* VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1973.

Feldolgozások

Arendt, Hannah: *Elemente und Ursprünge totalitärer Herrschaft. Antisemitismus, Imperialismus, Totalitarismus.* München, 1986.
Benz, Wolfgang: *Geschichte des Dritten Reiches.* München, 2000.
Benz, Wolfgang – Graml, Hermann – Weiß, Hermann (Hrsg.): *Enzyklopädie des Nationalsozialismus.* Stuttgart, 1997.
Berend T. Iván: *Válságos évtizedek. Közép- és Kelet-Európa a két világháború között.* Gondolat, Budapest, 1982.
Bezimenszkij, Lev: *A titkos Barbarossa-dosszié.* Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.
Bloch, Charles: *Das Dritte Reich und die Welt.* Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich, 1993.
Bracher, Karl Dietrich: *Stufen der Machtergreifung.* Ullstein Verlag, Frankfurt am Main-Berlin-Wien, 1974.
Bracher, Karl Dietrich – Funke, Manfred – Jacobsen, Adolf (Hrsg.): *Deutschland 1933–1945. Neue Studien zur nazionalsozialistischen Herrschaft.* Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1992.
Bracher, Karl Dietrich: *Die nationalsozialistische Machtergreifung.* Ullstein, Frankfurt am Main–Berlin–Wien, 1974.
Brechtken, Magnus: *Die nationalsozialistische Herrschaft 1933–1939.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2004.
Broszat, Martin: *Der Staat Hitlers.* dtv, München, 1969.
Broszat, Martin-Frei, Norbert (Hrsg.): *Das Dritte Reich im Überblick.* Piper, München, 1989.
Bullock, Alan: *Hitler und Stalin. Paralelle Leben.* Siedler Verlag, Berlin, 1991.

Bussman, Georg (Hrsg.): *Kunst im Dritten Reich.* Frankfurter Kunstverein, Frankfurt am Main, 1979.
Collotti, Enzo: *A náci Németország.* Gondolat, Budapest, 1965.
Dederke, Karlheinz: *Reich und Republik. Deutschland 1917–1933.* Klett-Cotta, Stuttgart, 1969.
Delarue, Jacques: *A Gestapo története.* Kossuth, Budapest, 1972.
Diószegi István: *Két világháború árnyékában. Nemzetközi kapcsolatok története 1919–1939.* Gondolat, Budapest, 1974.
Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada 1789–1939.* História–MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1994.
Fest, Joachim: *Hitler. Eine Biographie.* Ullstein, Frankfurt am Main–Berlin, 1991.
Fest, Joachim: *Das Gesicht des Dritten Reiches. Profile einer totalitären Herrschaft.* Piper, München, 1993.
Fings, K. – Heuss, H. – Sparing, F.: Szintik *és romák a náci rendszer idején. A „fajelmélettől" a lágerekig.* Pont Kiadó, Budapest, 2001.
Geiss, Imanuel – Wendt, Bernd Jürgen (Hrsg.): *Deutschland in der Weltpolitik des 19. und 20. Jahrhunderts.* Bertelmann Universitätsverlag, Düsseldorf, 1973.
Graml, Hermann: *Europas Weg in den Krieg. Hitler und die Mächte 1939.* Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte, 29.
Herbst, Ludolf: *Das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945. Die Entfesselung der Gewalt: Rassismus und Krieg.* Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1996.
Hildebrand, Klaus: *Deutsche Außenpolitik 1933–1945. Kalkül oder Dogma?* Stuttgart, 1990.
Hildebrand, Klaus: *Das Dritte Reich.* R. Oldenbourg Verlag, München, 1991.
Hildebrand, Klaus: *Das vergangene Reich. Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler.* Ullstein, Berlin, 1999.
Hillgruber, Andreas: *Deutschlands Rolle in der Vorgeschichte der beiden Weltkriege.* Göttingen, 1967.
Hillgruber, Andreas: *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler.* Frankfurt am Main, 1970.
Hillgruber, Andreas: *Deutsche Außenpolitik im Donauraum 1930 bis 1939.* In: *Die Zerstörung Europas. Beiträge zur Weltkriegsepoche 1914–1945.* Berlin, Propyläen, 1988.
Karsai László: *Holokauszt.* Pannonica Kiadó, Budapest, 2001.
Kershaw, Ian: *Hitler. 1889–1936. Hybris.* Szukits Könyvkiadó, Szeged, 2003.
Kershaw, Ian: *Hitler. 1936–1945. Nemesis.* Szukits Könyvkiadó, Szeged, 2004.
Kershaw, Ian: *A Hitler-mítosz. Vezérkultusz és közvélemény.* Kortina Kiadó, Budapest, 2003.
Kershaw, Ian – Lewin, Moshe: *Sztálinizmus és nácizmus. Diktatúrák összehasonlítása.* Szukits Könyvkiadó, Szeged, 2005.
Klee, Ernst: *»Euthanasie« im NS-Staat. Die »Vernichtung lebensunwerten Lebens«.* Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2004.
Kogon, Eugen: *Az SS állam. A koncentrációs táborok rendszere.* Coldwell könyvek, Budapest, 2006.
Kotek, Joël – Rigoulot, Pierre: *A táborok évszázada.* Nagyvilág, évszám és hely nélkül
Lange, Karl: *Hitlers unbeachtete Maximen. „Mein Kampf" und die Öffentlichkeit.* Stuttgart, 1968.

Lenk, Kurt: *Volk und Staat. Strukturwandel politischer Ideologien im 19. und 20. Jahrhundert.* Stuttgart, 1971.
Mann, Golo: *Németország története 1919–1945.* Balassi Kiadó, Budapest, 1997.
Matthäus, Jürgen – Mallmann, Klaus-Michael: *Németek, zsidók, népirtás. A holokauszt, mint történelem és jelenkor.* Gold Book, 2006.
Michalka, Wolfgang (Hrsg.): *Der zweite Weltkrieg.* Piper, München-Zürich, 1989.
Németh István: *Németország története. Egységtől az egységig (1871–1990).* Aula Kiadó,Budapest, 2002, 2004 (második kiadás).
Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet. I. Európa.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
Nolte, Ernst: *Der Faschismus in seiner Epoche.* Piper Verlag, München, 1963. (Magyarul: A fasizmus korszaka. XX. századi intézet, Budapest, 2003.)
Pritz Pál: *Pax Germanica. Német elképzelések Európa jövőjéről a második világháborúban.* Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
Ránki György: *A második világháború története.* Gondolat, Budapest, 1973.
Ránki György: *Gazdaság és külpolitika. A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemóniáért (1919–1939).* Magvető, Budapest, 1981.
Ránki György: *Mozgásterek, kényszerpályák.* Magvető, Budapest, 1983:
Ránki György: *A Harmadik Birodalom árnyékában.* Magvető, Budapest, 1988.
Ránki György: *A II. világháború gazdaságtörténete.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990.
Rauschning, Hermann: *Hitler bizalmasa voltam.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1970.
Schellenberg, Walter: *Emlékiratok.* Téka – Zrínyi, Budapest, 1989.
Schmidt, Paul: *Hitler tolmácsa voltam.* Gondolat, Budapest, 1971.
Shirer, William L.: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása.* Teleteacher, h.n.,1995.
Speer, Albert: *Hitler bizalmasa voltam.* Zrínyi Kiadó, Budapest, é. n.
Steinbacher, Sybille: *Auschwitz. Geschichte und Nachgeschichte.* Beck, München, 2004.
Studt, Christoph (Hrsg.): *Das Dritte Reich. Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1933–1945.* Verlag C. H. Beck, München, 1998.
Schmädeke, Jürgen – Steinbach, Peter (Hrsg.): *Der Widerstand gegen Nationalsozialismus. Die deutsche Gesellschaft und der Widerstand gegen Hitler.* Piper Verlag, München–Zürich, 1994.
Wendt, Bernd Jürgen: *Deutschland 1933–1945. Das „Dritte Reich". Handbuch zur Geschichte.* Fackelträger, Hannover, 1995.
Winkler, Heinrich August: *Németország története a modern korban. I–II.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
Wippermann, Wolfgang: *Der konsequente Wahn. Ideologie und Politik Adolf Hitlers.* München, 1989.